

EKELIDS HEMBYGDSGÅRD

TAKOMLÄGGNING, LADUGÅRD/LOGE

EKELIDS HEMBYGDSGÅRD
OPPEBY SOCKEN
KINDA KOMMUN
ÖSTERGÖTLANDS LÄN

MARIA KLINT

Antikvarisk medverkan – vad är det?

Alla kyrkor och kyrkogårdar tillhörande svenska kyrkan byggda före 1940 är skyddade enligt Kulturmiljölagen. Denna lag används också för att skydda vissa andra byggnader, så kallade byggnadsminnen. I Östergötland län handlar det om ca 135 byggnader, bebyggelsemiljöer, parker etc. När en sådan skyddad miljö ska förändras krävs ett särskilt tillståndsbeslut från länsstyrelsen, som får ställa villkor om hur åtgärderna ska utföras. Samma sak gäller när länsstyrelsen fattar beslut om så kallade byggnadsvårdsbidrag till olika kulturhistoriskt värdefulla miljöer eller byggnader runt om i länet.

För att åtgärderna ska genomföras enligt länsstyrelsens beslut, med antikvariskt perspektiv och traditionella metoder och material "som innebär minsta möjliga skada" på byggnaden eller bebyggelsemiljön ska arbetet följas av antikvarisk expertis, den antikvariske medverkande. Denne ska vara fastighetsägaren och hantverkarna behjälplig med goda råd, följa och dokumentera arbetet samt redovisa genomförda åtgärder i en rapport.

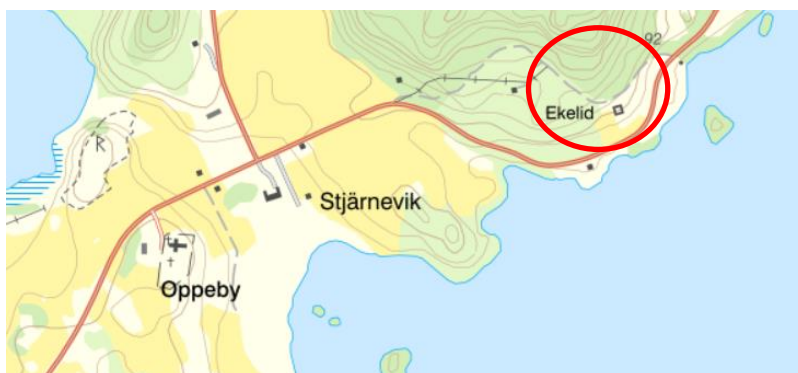
Rapportens omslag visar ladugård och loge, efter renovering (Maria Klint, 2019-10-02)

Innehåll

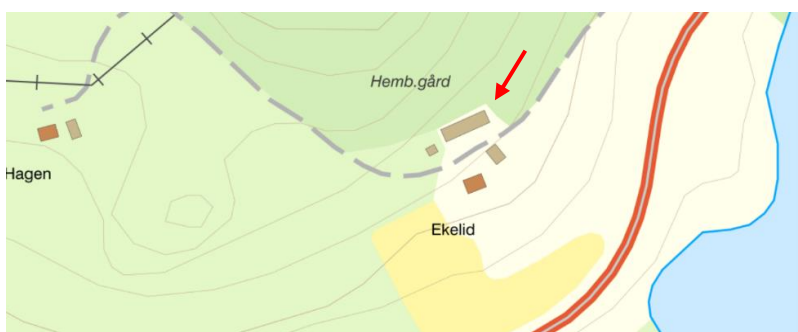
Bakgrund	5
Projektet 2019.....	5
Medverkande i projektet.....	5
Entreprenör	5
Antikvarisk medverkan.....	5
Antikvariska besiktningar.....	Fel! Bokmärket är inte definierat.
Byggnadshistorik	6
Kulturhistoriskt värde	7
Utförda åtgärder; Loge/Ladugård.....	7
Tillstånd före renovering	7
Tillstånd efter renovering	12
Sammantaget	19
Antikvariska iakttagelser	19
Källor	20
Tekniska uppgifter	5

Karta över Östergötland med platsen markerad. Oppeby socken i Kinda kommun.

Oppeby ligger på landremsan som går mellan sjöarna Nimmern och Åsunden. Ekelids hembygdsgård ligger i nordöstra Oppeby, markerat på kartan.

Ekelids hembygdsgård omfattar fyra byggnader. Gamla landsvägen mellan Oppeby och Björkfors, streckad linje, går förbi hembygdsgården. Berörd byggnad är markerad på kartan.

Ekelids hembygdsgård

Antikvarisk medverkan vid takomläggning av ladugård/loge.
Stjärnevik 6:1, Oppeby socken, Kinda kommun, Östergötland

Bakgrund

Den antikvariska medverkan har skett i samband med beviljande av byggnadsvårdsbidrag för aktuella åtgärder. Bidrag beviljat av Länsstyrelsen i Östergötland. Bakgrundsmaterial är hämtat från antikvariskt åtgärdsprogram (dnr 0041/19) upprättat av Anita Löfgren Ek, 2019-02-20.

Projektet 2019

Fastighetsägare och beställare	Ekelids hembygdsförening
Kontaktperson	Sören Pettersson
Länsstyrelsens beslut	2019-05-09, dnr 434-12467-2018
Bidrag	Bidrag till kulturhistorisk värdefull bebyggelse. Beviljat bidrag 140 400 kr
Projektperiod	augusti – september 2019

Medverkande i projektet

Entreprenör

Hans Storm, Byggnadsfirma Bröderna Storm, Älgtorpet, 590 42 Horn
Plåtarbeten utfördes av Mattias Månsson, Björkfors Plåt, Jakobslundsvägen 2, 590 46 Rimforsa

Antikvarisk medverkan

Anita Löfgren Ek och Maria Klint, Östergötlands museum

Tekniska uppgifter

Lokal	Loge/ladugård, Ekelids hembygdsgård
Fastighetsbeteckning	Stjärnevik 6:1
Socken	Oppeby
Kommun/Stad	Kinda
Län	Östergötland
Typ av uppdrag	Antikvarisk medverkan
ÖM dnr	0041/19
ÖM rapportnr	2019:219
Antikvariska besiktningar	Startmöte 2019-08-27, Slutmöte, 2019-10-02
Byggnadsantikvarie	Anita Löfgren Ek samt Maria Klint
Författare	Maria Klint
Foto	Östergötlands museum

Dokumentationsmaterial förvaras på museet.

Byggnadshistorik

Soldattorpet Ekelid från väster med ladugården till vänster i bild och torpstugan delvis dold av trädet till höger. Enligt en anteckning är fotografiet troligen taget av Didrik von Essen. Foto i Östergötlands museums samlingar. Torpstugan är fortfarande delvis skymd av träd. (ALE)

De historiska uppgifterna nedan som är specifika för soldattorpet Ekelid är hämtade från en presentation av hembygdsgården sammanställd av hembygdsföreningen.

Under 1680-talet genomdrevs det yngre indelningsverket i Sverige. Rikets gårdar delades in i ett rotesystem, där varje rote skulle rekrytera och underhålla en soldat. Ekelid hörde till Stjerneviks rote och var tidigast knutet till Östgöta kavalleriregemente. Den förste ryttaren som man med säkerhet vet bodde på Ekelid var antagen 1741. År 1809 övergick torpet till att bli ett grenadjärtorp vid Vifolka kompani nr 13 och en rad knektar bodde med sina familjer i torpet Ekelid. Indelningsverket avvecklades succesivt efter ett riksdagsbeslut 1873. Den siste knekten i Ekelid var Anders Gustav Wik som tjänstgjorde fram till 1908. Familjen bodde dock kvar i torpet fram till 1959. Anders Gustav Wik var med och bildade en hembygdsförening i Oppeby och tillsammans med sina barn skänkte han i stort sett alla familjens inventarier och föremål som han samlat till hembygdsföreningen. Samlingarna skulle vara kvar i torpet som ett minnesmärke över livet på Ekelid.

Soldattorpet Ekelid hörde till en rote som utgjordes av gården Stjernevik. Sedan 1883 ingår Stjernevik i O.G. Paulis donationsfond. Kammarjunkaren Otto Göran Pauli testamenterade alla sina egendomar kring sjön Åsunden utanför Kisa i Östergötland till en stiftelse som förvaltas av Riddarhuset. År 1961 skänkte Riddarhusdirektionen byggnaderna i Ekelid till Oppeby Hembygdsförening. Marken är upplåten till föreningen på 25-årsperioder med fritt arrende.

Till torpet hör i dag torpstuga, redskapsbod, ladugård/loge och smedja. Stuga, bod och ladugård ligger på ursprunglig plats. Byggnaderna är timrade eller byggda med panel/brädor på regelverk och har rödfärgade fasader.

Hembygdsgården Ekelid är öppen för allmänheten vid hembygdsföreningens olika programpunkter och för olika visningar.

Torpets ladugård ligger på ursprunglig plats, men har kompletterats med en hitflyttad logdel. Logen stod dock ursprungligen på en gård som har personanknytning till Ekelid. Ladugård och loge är en mycket viktig del av hela

miljön och visar på den indelte soldatens roll som torpare med ett fåtal djur och små odlingslotter.

Kulturhistoriskt värde

Soldattorpet Ekelid har stora *samhällshistoriska* värden, då det visar på det långvariga systemet med indelta soldater. Den siste knekten på Ekelid bodde kvar efter att indelningsverket upphört och hans son skötte sedan torpet tillsammans med hembygdsföreningen. Detta ger en särskild *kontinuitet*.

Det var tydligt reglerat vilka byggnader som skulle finnas på ett soldattorp – med bestämd storlek och funktion. Soldattorpen var i allmänhet enkelstugor och kunde skiljde sig betydligt från officerarnas boställen. Förutom det tidigare nämna samhällshistoriska värdet som soldattorp har Ekelid även ett *byggnadshistoriskt* värde som exempel på den så vanliga enkelstugan.

Torpet är nu hembygdsgård med samlingar från olika platser i Oppeby, men visar ändå på ett *pedagogiskt* sätt en boendemiljö från tiden runt sekelskiftet 1800/1900. Det pedagogiska värdet förstärks även av läget invid en äldre vägsträckning. Ekelid ligger ej inom något utpekade område av riksintresse för kulturmiljövård, ej heller inom område av regionalt intresse. Däremot är Ekelid nära knutet till intilliggande Stjärneviks gård som ingår i K 31, Oppeby kyrkomiljö – Väsby, Länsstyrelsens naturvårdsplan och kulturminnesprogram Natur Kultur, 1983. Torpets ladugård ligger på ursprunglig plats, men har kompletterats med en hitflyttad logdel. Logen stod dock ursprungligen på en gård som har personanknytning till Ekelid. Ladugård och loge är en mycket viktig del av hela miljön och visar på den indelte soldatens roll som torpare med ett fåtal djur och små odlingslotter. Ladugårdens/logens tak är väsentligt för byggnadens fortlevnad. Ur kulturhistorisk synpunkt vore det allra bästa om den nuvarande taktäckningen kunde bevaras. Med tanke på att byggnadernas skötsel bedrivs på ideell basis är det dock förståeligt att man vill ha ett tak som är lättare att underhålla.

Hembygdsföreningen har upprättat ett vård- och underhållsprogram för Ekelids byggnader och ambitionen är att ha ett kontinuerligt underhåll av byggnaderna.

Utförda åtgärder; Loge/Ladugård

Den antikvariska medverkan har skett i samband med beviljande av byggnadsvårdsbidrag för aktuella åtgärder. Bidrag beviljat av Länsstyrelsen i Östergötland.

Tillstånd före renovering

Ladugård och loge är från början två separata byggnader, men har nu ett gemensamt tegeltäckt tak (den äldre delen är i rapporten benämnd ladugård och den nytilkomna delen- loge). På framsidan mot söder låg olika sorter av enkupigt

lertegel och på baksidan både enkupigt och tvåkupigt lertegel. En del pannor är handslagna och mycket flacka, men då det är olika typer av tegel låg de inte helt stadigt. På logdelen lades begagnat tegel i samband med flytten på 1980-talet. På det främre takfallet ligger en papp under läkten, men på baksidan är det läktat direkt mot undertaksbrädorna. En mindre del mot väst med tvåkupigt lertegel, var också i behov att renoveras.

Tegelpannorna har lossnat och många har spruckit sönder. För hembygdsföreningen skulle takomläggningen underlätta för det framtida underhållet. Genom tidigare underhåll av taket hade inte skadorna hunnit bli så omfattande men det fanns en del glipor där vatten kunde läcka in (se bilder). I byggnaden förvaras större föremål, t ex stockbåtar, vagnar och dörrar och de är känsliga för fuktskador.

Hängrännor och stuprör saknades på logens fram- och baksida. På den låga och utbyggda delen mot väst fanns en hängränna i trä, också den i behov att bytas ut. På baksidan sluttar terrängen ner mot byggnaden, som dessutom ligger nära skogen.

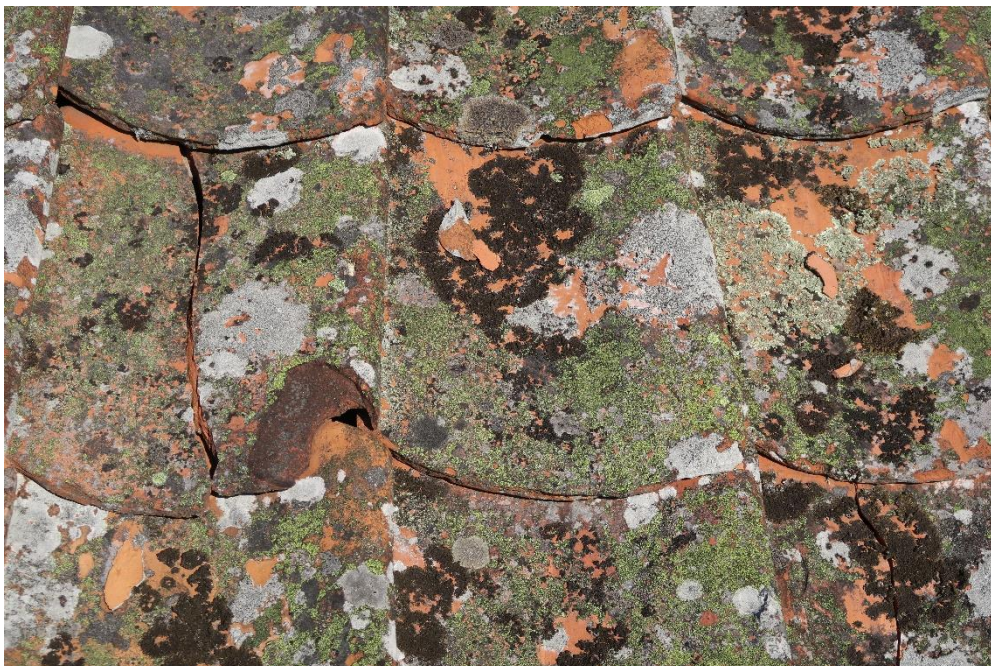
Logdelen mot väst med byggnadsställning monterad.

Logdelen mot öst med byggnadsställning monterad.

Framsidan mot söder. Pannorna hade lossnat och låg delvis löst. Vissa tegelpannor var kompletterade med en djupare kupa.

Närbild av spruckna tegelpannor.

Undertaket var på vissa ställen fuktskadat och var i dåligt skick. Foto: Sören Pettersson

Vindbrädor i behov av renovering.

Logens mindre del mot väst inför renovering. Tvåkupigt tegel och hängränna i trä.

Baksidan mot nordöst. Tak inför renovering. Den äldre delen hade ett flertal tegelsorter. Taket hade kompletterats med tvåkupigt lertegel. Mot höger i bild ser man skarven mot den logdelen.

Baksidan mot sydväst. Tak inför renovering. Den äldre och nyare delen.

Tillstånd efter renovering

Föreningen önskade täcka taket med Vittinge enkupigt tegel (E13), eftersom man redan använt den sorten på övriga byggnader. Vittingeteglet har en något djupare kupa än det befintliga teglet på ladugård/loge.

Vid nerplockning av befintligt tegel, sparades äldre handslagna pannor, som inte var skadade. Nedplockningen skedde med hjälp av ca 15 av hembygdsföreningens medlemmar och blev uppmärksammat i en artikel i Corren 2019-09-01.

Arbetsstyrkan på taket släppte försiktigt ner teglet i en ränna samtidigt som arbetsstyrkan på marken var beredda att ta emot det. Föreningen sorterade och

räknade de oskadade pannorna men ingen tegeltyp räckte till att åter lägga på gamla ladugården. Inga märken på tegelbruk från teglets klack har hittats. Däremot kunde föreningen sortera ut ca 250 tegelpannor av samma sort som kunde läggas på den lägre delen mot väst och användas för senare komplettering eller behov.

Undertaket togs bort och oljehärdad Masonite monterades ovanpå brådtaket. På nyare delen av ladugården byttes endast ett fåtal kvm brådtak, till samma dimension och kvalitet som befintlig. På den äldre och lägre ladugården var undertaket uttjänat och ett nytt brådtak monterades. Virket är av god kvalitet med stor andel kärna, levererat från Riddarhuset som är markägare och virket kommer från närliggande skog. Taket riktades upp och ny ströläkt och bärläkt monterades, därefter läggning av lertegel samt nyanockpannor. Nya ohyvlade vindskivor och täckbräden monterades för att sedan målas med dalbränd tjära med svart pigment.

En bräda har monterats på framsidan av logdelens tak, för att markera den äldre mot den nyare logdelen, då nivåskillnaden egentligen endast kan ses från baksidan.

Hembygdsföreningen önskade sätta upp hängrännor och stuprör på ladugården/logen för bättre vattenavrinning. Med tanke på det dolda läget diskuterades hur hängrännan och stuprörens utförande skulle se ut. I samband med startmötet godkände antikvarie en modernare typ av vattenavrinning i galvaniserad plåt, samma modell som på torpstugan med med skarpa vinklar. Målning av denna ska ske efter ca 4 år. Diskussion togs också kring hur behovet av en vattenanordning på framsidan, där marken inte sluttar lika mycket såg ut. I mail 2019-03-19 föreslog antikvarien att hängrännan på framsidan skulle delas upp i två delar och endast monteras över dörrpartierna mot öst samt en del mot väst. Delen däremellan lämnades utan hängränna då stenfoten är så pass hög. Mot baksidan monterades en lång hängränna till respektive byggnadsdel. Stuprören var av typen skarprörsvinkel, vilket passar väl ihop med byggnadens ålder och karaktär.

Vid sortering av takpannor fann föreningen flera sorter och storlekar. Till höger i bild; ca 28 cm breda, i mitten; en mindre och lite kupigare sort ca 25–26 cm breda, till vänster; en mycket flat sort som även är tunnare och "spetsigare". Foto: Sören Pettersson.

Sortering av tegelpannor pågår. Foto: Sören Pettersson

Ett nytt undertak med Masonite och läkt monteras. Nytt tegel (Vittinge) på plats. Foto: Sören Pettersson

*Lagning av tak mot väst. Bröderna Storm under pågående arbete.
Foto: Sören Pettersson*

Undertaket på delen mot väst var i behov av renovering. Undertaket lagades delvis med virke i samma dimension och utförande. Foto: Sören Pettersson

*Taket har riktats. Ny Masonite och takläkt monterad på logens baksida.
Foto: Sören Pettersson,*

Ladugården och loge från håll, efter renovering. En svarttjärad bräda har monterats för att visa de olika delarna.

Ladugårdens västra del, efter renovering. Över ingången är ny hängränna monterad, där också stenfoten är lägre. Över mittenpartiet monterades ingen hängränna då stenfoten var så pass hög.

Mot öst är ny hängränna och stuprör monterad. Dasset mot öst ska inom snar framtid också få nytt tegeltak.

Ny hängränna och stuprör är monterad på utbyggnaden på kortsidan mot väst. Teglet är återanvänt från ladugården.

Ladugårdens baksida. De två olika nivåerna är extra märkbara här. Nya vindsivor och vattenavrinning.

Baksidan av loge/ladugård. Nya vindskivor är monterade.

Den äldre delen var i störst behov av nytt undertak. Vissa brädor är återanvända.

Sammantaget

Arbetet kan godkännas i sin helhet.

Antikvariska iakttagelser

Hängrännor och stuprör i plåt målas 2023. I övrigt, inga direkta iakttagelser att tillägga.

Källor

Antikvariskt åtgärdsprogram 2019-02-20, Anita Löfgren Ek, Östergötlands museum 2018.

Kontakt via mail och telefon, samt bilder från Sören Pettersson, ordförande hembygdsföreningen.

Nu får anrika logen nytt tak, Corren, 2019-09-01,
<https://www.corren.se/nyheter/kinda/nu-far-anrika-logen-nytt-tak-om6271523.aspx>

Östergötlands museums topografiska arkiv.

